

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНТУЇТИВНОГО ПРОЦЕСУ

В наш час – час динамічного розвитку суспільства й змін у системі професійних знань та вмінь здатність вчасно реагувати та модулювати ситуації у педагогічному процесі є для сучасного педагога життєво важливими. Проводячи заняття, педагог спонтанно приймає низку рішень, що відходять від попередньо запланованого напрямку, використовуючи аналогію, порівняння, аналіз ситуації саме під час педагогічного спілкування, й це є природним явищем. Обираючи той чи інший засіб моделювання ситуації, викладач робить вибір з чималої кількості рішень та приймає таке, що, на його погляд, є найкращим; і цей процес має інтуїтивний характер.

Втім, ця характеристика для нього, ще не має навіть наукового обґрунтування...

Тож, виникає потреба проаналізувати природу інтуїції та особливості її прояву з філософського, психологічного та психофізіологічного аспектів.

Слово «інтуїція» походить від латинського *intueri* - споглядати, пильно розглядати, вдивлятися [10].

М. Бунге, розв'язуючи природу логічної, наукової інтуїції, дає фундаментальний аналіз з історії питання, спираючись на роботи Аристотеля, Декарта, Гегеля, Бергсона, Спінози та ін. Вчений зазначає, що інтуїція мала різні тлумачення в історії філософії: визначалася як форма безпосереднього інтелектуального знання або споглядання (інтелектуальна інтуїція). Так, наприклад, Платон стверджував, що споглядання ідей (прообразів речей

чуттєвого світу) є різновидом неопосередкованого знання, що з'являється як раптове осяяння, що передбачає довгу інтелектуальну підготовку [2;34].

Гегель у своїй діалектичній системі поєднував опосередковане та неопосередковане знання. В «Органоні» Аристотель висуває дві тези: перша - теза фундаментальності, за якою кожний шар знання має базис або вихідний пункт, який є радикальним (остаточним) та абсолютним (не залежить від методів підходу до об'єкта та його опису); друга - теза непогрішності, за якою будь-який фрагмент наукового знання має бути надійним та не має підлягати виправленням [2;7]. У наш же час вважається, що будь-яка основа знання підлягає вдосконаленню, а будь-яке положення потребує виправлення, бо прогрес знання проходить тоді, коли позиції підлягають перегляданню.

Декарт (1596-1650), засновник філософії Нового часу, вважав, що для досягнення мети дослідження ми вмикаємо виключно інтуїцію та дедукцію, бо завдяки цим засобам ми пізнаємо речі без остраху помилитися. Для нього інтуїція – «бачення ясного та уважного розуму. Та воно є настільки простим і чітким, що ми ні на хвилину не сумніваємось в цьому...» [2;9].

Спіноза (1632-1677) виділяв більше рівнів пізнавальної діяльності, ніж Декарт. Він розглядає знання першого роду (будь то пізнання окремих фізичних об'єктів або знаків), розум, або пізнання другого роду, та третій рід пізнання, *scientia intuitive* (інтуїтивне знання). Він зазначає, що

цей рід пізнання веде до адекватної ідеї про формальну сутність будь-яких атрибутів Бога (Природи) до адекватного пізнання сутності речей та що найвища чеснота душі «є в пізнанні речей за третім родом пізнання»[2;13].

За Спінозою інтуїція – це просто швидкий висновок, який полегшується знаковою формою, яка відображає поняття.

Кант (1724-1804), як і Спіноза, дотримувався думки про трихотомію духовної діяльності, але й він адаптував її, додавши до чуттєвої (емпіричної) інтуїції та розуму чисту інтуїцію (*reine Anschauung*) [2;15].

У деяких течіях філософії інтуїція трактується як божественне одкровення, як цілком несвідомий процес, який існує паралельно з логікою, життєвою практикою.

Аналізуючи філософський інтуїтивізм, Бунге робить такі висновки:

“Існування інтуїції інтуїтивістів не доведено”[2;35]. Учений зазначає, що інтелектуальна інтуїція Декарта, Лейбніца та Спінози являє собою лише швидкий висновок, продукт роботи нашого мозку. М.Бунге намагається зробити акцент на природі наукової інтуїції та стверджує, що тут науковий характер інтуїції не усвідомлюється.

Чисту інтуїцію Канта він називає невдалою сумішшю розуму та прояву внутрішнього досвіду людини. Інтуїція Дільтея, Бергсона, Гуссерля, Шелера та інших неоромантиків, зазначає М.Бунге, ні до чого не призвела, бо не допомогла нам дійти більш глибокого розуміння ані життя, ані історії. Отже, вчений проти існування філософської інтуїції, він стверджує, що її не існує.

М.Бунге зазначає, що:

- інтелектуальна інтуїція – це такий рід психічних явищ, що є транзитними між чуттєвою інтуїцією та розумом;

- інтуїція є плодотворною тоді, коли вона уточнена та оброблена розумом;

- побудова абстрактних теорій супроводжується майже повним вилученням з них інтуїтивних теорій;

- уточнення фактичних теорій супроводжується майже таким вилученням інтуїтивних елементів;

- самоочевидність – психологічна, а не логічна властивість міркувань;

- самоочевидність не є необхідною та є недостатньою для правильності будь-якого ствердження;

- кінцева вірогідність та непорушні висновки не є метою наукового пізнання.

Філософський інтуїтивізм, котрого вчений називає антианалітичним та легковірним, протиставляє себе аналітичному та критичному духові науки.

Розв'язанням проблеми наукової інтуїції займається Літвінова, яка виділяє такі властивості інтуїції: інтуїтивне пізнання відрізняється від розумового, що спирається на логічний апарат визначень, силогізмів та доказів. Перше є переважним за друге, оскільки дає можливість подолати обмеженість відомих підходів рішення завдання та вийти за межі традиційних уявлень, що керуються логікою, та побачити істину в цілому. До всього інтуїтивне знання дає предмет, що пізнається цілком, дозволяє «схопити найбільші можливості». При цьому різні сторони предмета пізнаються на основі цілого із цілого, а розумове пізнання діє на частини, елементи предмета та

намагається скласти з них єдиний образ.

Інтуїтивне знання має абсолютний характер, бо споглядає предмет у його сутності. Розумове має відносну природу, бо складається тільки з символів. Інтуїції притаманна творча мінливість, гнучкість, але в поняттях знання розумового функціонують лише загальні, нерухомі положення.

Інтуїтивне знання, на її думку, є найвищим проявом єдності інтелектуального знання, бо в акті інтуїції розум одночасно міркує та споглядає.

Однак інтуїтивне пізнання має й свої недоліки, тобто вразливі місця, до яких дослідниця відносить таке:

- незрозумілість причин, що призвели до кінцевого результату;

- відсутність понять, що є посередніми в процесі, відсутність символів;

- необхідність підтвердження вірності кінцевого результату, - людина сама відчуває, що прийняте рішення є єдино правильним, але виникає проблема переконати в цьому інших, - потрібні докази [4;3].

Психологи вважають, що сфера інтуїції – це “надсвідомість людини”, яка досягається “проривом” крізь ментальну оболонку в інші шари[4;2].

Вона є тим своєрідним типом мислення, коли окремі ланки процесу мислення проходять у свідомості більш-менш неусвідомлено, хоча абсолютно ясно усвідомлюється результат думки – істина.

К.Юнг зазначає, що інтуїція - це неусвідомлений процес, результатом якого є втручанням неусвідомленого змістового - випадкової ідеї або передчуття - у свідомість.

Інтуїція – це процес, що нагадує інстинкт, але з тією різницею, що інстинкт є цілеспрямованим імпульсом, котрий допомагає здійснити деяку складну дію, а інтуїція є неусвідомленим цілеспрямованим розумінням надзвичайно складної ситуації. Він називає інтуїцію тим материнським ґрунтом, з якого виростають мислення та почуття як раціональні функції [4; 3].

Ж. Піаже бачив інтуїцію як образне предметне мислення, яке характеризує дологічну стадію розвитку. Як і К. Г. Юнг, він вважав, що з віком інтуїція дещо зменшується та поступається логічному мисленню.

Однак, незважаючи на те, що розв’язанням даної проблеми займаються багато вчених, психологічний механізм інтуїції залишається нерозкритим до кінця. М. Бунге зазначає: «Інтуїція – колекція мотлоху, куди ми звалили всі інтелектуальні механізми, які не знаємо, яким чином їх проаналізувати або навіть точно назвати» [2;47]

Розв’язанням психофізіологічного механізму інтуїції займається Р.М. Грановська. Основним субстратом її, на думку дослідниці, вважається особлива динамічна організація правої півкулі мозку. Вчена вважає, що інтуїція – це акт безпосереднього сприйняття спеціалізованою нервовою тканиною правої півкулі.

Людина, яка має розвинену інтуїцію, миттєво синтезує всі сигнали із зовнішнього середовища - образи, які вона не усвідомлює, та із внутрішнього – скриті значення того, що вона переживає щодо цих образів. Це прояв особливої спостережливості, чуйності. Така організація процесу обробки інформації дозволяє передбачити

можливості, які дає зовнішнє середовище.

Однак інтуїтивне сприйняття базується на досвіді людини.

Р.М. Грановська визначає обставини, які заважають прояву інтуїції. Серед них такі

- акцентування уваги на деталях, яке перешкоджає активізації підсвідомих правосторонніх процесів;

- ситуацію краще сприймати здалека. Це виключає детальну обробку процесу, допомагає здобути інформацію із безсвідомого, – людина сприймає ситуацію повністю та знаходить щось нове, якісь зв'язки та залежності, що вириваються з цієї цілісності;

- проглядання, якому притаманна повільність, не є бажаним, бо, знову ж, концентрує увагу на деталях. Потрібна дуже висока швидкість сприйняття, особливо тоді, коли йдеться про прийняття важливих рішень за умови дефіциту часу та інформації.

Р.М. Грановська виділяє такі якості інтуїції [3: 414]:

- зв'язок із зором людини, - як уже зазначалось, слово “інтуїція” походить від латинського “intueri”, що означає бачення, сприйняття, тобто здобуття результату за допомогою зору. Однак не в усіх людей провідним аналізатором виступає зір в інтуїтивному сприйнятті. Нюх також може відігравати значну роль у сприйнятті реальності людиною. Реакцією такої особистості на ситуацію може бути також її вербальна реалізація: ”Я чую щось погане”, а в людини з провідним слуховим аналізатором: ”Це був внутрішній голос...” себто в цьому процесі проявляє себе провідний канал сприйняття.

Перед тим, як людина відчуває та виносить інтуїтивне рішення, вона знаходиться в особливому стані,

якому властиві емоційні зміни, що є показниками чогось нового. Людина з підвищеним рівнем чутливості до свого внутрішнього стану має безпомилкове відчуття та проникливість. Багато творчих людей перебували в дивному, як їм здавалося, стані, наприклад, шум у вухах або холод у грудях.

Важливо зазначити, що особливі відчуття або емоційні імпульси передують усвідомленню інтуїтивного рішення. Коли нова інформація просуває рішення в необхідному руслі, до бажаного результату, виникають позитивні емоції. В цей момент дуже важливо, щоб людина не намагалася позначити все вербально. Треба надати своєму відчуттю більш чіткої форми. Провісником того, що ми наближаємось до рішення, є посилення емоційного напруження, яке викликається тим, що людина опрацювала багато даних, однак вони ще не стали організованими таким чином, щоб було можливо їх розуміти. Та, коли у процесі обробки зайве відкидається, усе набуває гармонії, тоді виникає інсайт – проникнення в саму суть об'єкта або ситуації. Зазвичай інсайт - явище миттєве, раптове. Ситуація, яка здавалась неозначеною, тепер сприймається як ясне, цілісне явище. Під час інсайту вмикається вся правостороння зона мозку, при цьому значно зростає об'єм сприйняття та змінюється режим обробки інформації.

Інсайт знижує напруженість та визволяє енергію, яка до цього моменту була спрямована на організацію та обробку великого за обсягом матеріалу. Це відчуття задоволеності, яка є результатом творчого процесу.

Людина сприймає та переживає інтуїтивну ідею, що з'являється після

емоційних провісників чуттєво. За твердженням відомого фізика А.Б. Мігдала, «іноді під час безсонної ночі, з причини великого обсягу роботи, тобі здається, що ніби ти є присутнім на цьому процесі та спостерігаєш за ним начебто зі сторони. Підсвідомість з'являється перед тобою як зібрання знайомих та ледве знайомих тобі людей, які образами являють собою різні поняття. Ти маєш зацікавити їх один одним, зробити так, щоб вони почали спілкування. Треба відчувати атмосферу цього зібрання, це дає тобі ключа до ідей, яких не вистачає» [3;419]. З цього прикладу бачимо, що потрібні значні зусилля для того, щоб результат, який було здобуто, зрозуміти та виразити словами. Труднощі виникають тому, що людина повинна розшифрувати та перекласти те, що було здобуто чуттєво, на мову логіки.

Більшість учених з часом довіряють своєму, як вони кажуть, інстинкту, відчуттю все з більшою силою.

Р.М. Грановська, розглядаючи структури інтуїтивних рішень, припускає, що процес мислення, який сприяє здобуттю нової інформації про відносини та зв'язки об'єктів, у випадку, коли йдеться про рішення складної проблеми, пов'язаний з послідовним підключенням обох півкуль головного мозку. Послідовне включення півкуль забезпечує високу надійність мозку за рахунок активного відпочинку в процесі рішення завдання. Кожна зміна має значення, бо змінюється спосіб аналізу завдання та виникають нові перспективи його розв'язання. Творча робота здійснюється за рахунок загострення вихідної домінантності, оскільки в цьому стані мозок підлягає максимальній працездатності та найменшому стомленню. При цьому міра участі кожної півкулі

визначається не лише домінантністю, але й рівнем активізації кори. Експериментально доведено, що напружена інтелектуальна робота посилює функціональну асиметрію, а стомлення та послаблення напруги, як і стан стресу, призводять до її вирівнювання.

Розглянемо ситуацію, коли завдання виникає зліва, а розв'язується справа (варіант 1).

Описуючи процес інтуїтивного пізнання, вчена користується образом «стрибка», зазначаючи, що інтуїція - це велетенські стрибки, а мислення - малі. Людина, що була на одному березі, де ніякі знання не призвели її до потрібного рішення, раптом з'являється на іншому, де знаходить відповідь. У цьому й полягає таємниця осяяння. Коли результат здобуто, людина може проаналізувати, перевірити його послідовністю логічних кроків, та чим більше кроків потребує перевірка результатів, тим більшим виявився стрибок, тим більш здивована людина. Психолог припускає, що неможливість усвідомити проміжні етапи рішення пов'язана з передачею обробки інформації з лівої у праву півкулю та досягнення результату в ньому. Низка наукових досліджень доводить, що саме так найчастіше проходить інтуїтивний процес. Багато-чисельні спроби розв'язати проблему за допомогою свідомого пошуку найчастіше є невдалими, та навпаки, плідотворним може стати ситуація, коли ми припиняємо спробу, переключаємося. Саме тут у процес вмикаються підсвідомі компоненти.

За цією схемою Р.М. Грановська зазначає, що процес інтуїтивного рішення має таку послідовність:

- на початку – постановка проблеми формується досить чітко в лівій півкулі;

- коли завдання не знаходить рішення за допомогою логіки, під тиском необхідності здобути інформацію та неможливістю цього відбувається друга фаза, – "стрибком" завдання переходить у праву півкулю з її зовсім іншими ресурсами. Права півкуля реалізує зорові та просторові перетворення всіх даних завдання та має за мету досягнення гармонійного стану поля проблеми та зняття протиріччя;

- при досягненні гармонії напруга знижується та виникає другий – позитивний - емоційний сплеск, далі процес переключається у ліву півкулю, де результат піддається аналізу.

Таким чином, ця схема має такі фази:

1) формування та спроба рішення (зліва). Тут ми уточнюємо мету дії, формулювання, пробуємо вирішити завдання традиційним шляхом. Якщо нам не вдалося його вирішити, ми робимо ще кілька спроб, намагаючись більш детально перевірити, проаналізувати інформацію;

2) інкубація – поринання в себе або відволікання – відбувається, коли ми переключаємось на іншу діяльність, проблема поринає у підсвідомість, де проходить пошук рішення;

3) осяяння – це поринання в сутність, коли вся об'ємна, заплутана інформація проходить інкубацію та наприкінці стає ясною і зрозумілою;

4) усвідомлення – інтуїтивне рішення має суб'єктивний характер, тому потребує перевірки, точної

обробки та представлення результатів у кінцевому виді.

Коли завдання виникає справа, але вирішується зліва (варіант 2) - цю схему вирішення завдання представили дослідники, які спостерігали такі випадки, коли завдання з'являлось як щось неясне. Для того, щоб зрозуміти творче осяяння цього типу, особливе значення має експериментально встановлена можливість виникнення асоціативного зв'язку між підсвідомими осередками збудження.

Таку послідовність процесів описав В. Вундт, а А.С. Кармін та Є.П.Хайкін, спираючись на його опис, виділили в інтуїції вже дві форми: ейдетичну та концептуальну. При цьому припускалося, що в обох видах раптово реорганізацію матеріалу представляє інсайт. Оскільки матеріал, що його вперше реорганізовано, може бути й образним, і символічним, і словесним, інсайт може мати різні форми.

Коли йдеться про ейдетичну форму інтуїтивного процесу (відповідно варіант 1), підсвідомість перетворює поняття на візуальні образи, на їхній основі формує нові образи, які пізніше дешифруються та піддаються вербальному опису.

Концептуальна форма інтуїції (варіант 2) свідчить, що відповідь здобуто на рівні підсвідомого рішення візуального конфлікту, котрий виник раніше. З цього витікає, що в ядрі цього процесу знаходиться вихідна неврівноваженість, неузгодження у візуальному або в іншому чуттєвому полі, коли в ньому представлені всі завдання.

Це й може запустити творчий процес. Якщо це неузгодження неможливо вирішити за допомогою перетворень у зовнішньому полі (зоровому, наприклад), то зусилля

трансформуються в ліву півкулю (ефект стрибка), де й результат досягається.

Таким чином, за цією схемою рішення завдання має такі фази:

- завдання виникає як образа, чуттєва незадоволеність, - візуальний конфлікт;

- емоційна напруженість, яка виникає при цьому, трансформує домінування в ліву півкулю, де знайдене Я піддається усвідомленню.

У випадку, коли завдання виникає та вирішується справа (варіант 3), інтуїтивне рішення є двофазовим процесом:

1) завдання формується як якийсь чуттєвий правопівкульний етап;

2) потім починається пошук рішення як уявне просторове перетворення умов та початкових даних з метою зняти напруженість.

Ця фаза проходить у правій півкулі, й тут відбувається стрибок, тільки його форма – це зміна масштабу простору, що аналізується, при переході від протиріччя до пошуку способів цього вирішення. При цьому стрибком тут є розширення або стиснення поля аналізу.

Коли завдання формується та вирішується зліва (варіант 4), виникає питання, чи є процес, що повністю проходить у лівій півкулі, інтуїтивним.

Експериментально доведено та показано, що під час стрибка логічні операції не усвідомлюються, тому й процес, що розвивається за цією схемою, можна віднести до інтуїтивного.

При цьому стрибки тут бувають двох типів: осяння та прогнозування.

Осяння означає усвідомлення у лівій півкулі рішення, що було здобуто з правого (варіанти 1 та 2). Прогнозування – це здобуття кінцевого результату у лівій півкулі без усвідомлення проміжних етапів його здобуття (варіанти 3 та 4). Тут стрибок – це перехід з однієї лінії аналізу на іншу, більш ефективну, або трансфер однієї проблеми з однієї сфери в іншу, таким чином завдання з'являється в більш розвиненому, творчому вигляді.

Результати показують, що тільки 33% вчених знаходять рішення проблем як продукт раптових догадок, 50 % відчують осяння дуже рідко, 17% навіть не мають гадки про це.

Узагальнюючи проведений аналіз природи інтуїції та особливостей її прояву, можна вважати, що:

- інтуїтивний процес має прояв у всіх шарах, оскільки людина, приймаючи те чи інше рішення, проходить через власне несвідоме оцінюванням ситуації;

- інтуїція – це безсвідомий процес, результатом якого є вмикання безсвідомої свідомості - раптової ідеї або передчуття – у свідомість;

- інтуїція є плідотворною тоді, коли вона уточнена та попередньо оброблена розумом;

- функціонування інтуїтивного процесу цілком можливо пояснити з боку психофізіології;

- у процесі розв'язання механізмів інтуїції, яка є базою для педагогічної імпровізації, особливе місце ми приділяємо такому її різновиду, як педагогічна інтуїція, оскільки у професіональному спілкуванні викладач користується саме нею. Це й є ґрунтом для подальшого вивчення даної проблеми.

З метою перевірки наявності інтуїтивного сприйняття у студентів нами було розроблено питальник для представників другого курсу

факультету іноземних мов ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Було опитано 50 студентів.

Показники анкетування свідчать про те, що у студентів є інтуїтивне бачення, однак його рівень неоднорідний. Коли йдеться про особисте життя, досвід, студенти більшою мірою спираються на інтуїцію (наприклад: чують внутрішній голос –78,5%; знають, хто їм дзвонить, не піднявши слухавку – 50%; чуття “deja vu” – 100%).

Однак у навчальному процесі студенти менш спираються на інтуїцію, покладаючись більш на усвідомлене ставлення до нього (тільки 7.1 % студентів, наприклад, здавали іспит, покладаючись на інтуїцію, 64,2% працювали над матеріалом).

Це свідчить про те, що в навчальному процесі переважним є раціональне, а не інтуїтивне мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библер В.С. Научная интуиция и ее логический подтекст. – www.inauka.ru.
2. Бунге М. Интуиция и наука. – М., 1967.
3. Грановская Р.М. Конфликт и творчество в зеркале психологии. – М.: Генезис, 2002. – 523 с.
4. Литвинова. Роль интуиции в научном познании. – www.Anthropology.ru.
5. Сикирич Е. Да здравствует интуиция. – www.inauka.ru.
6. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Х.: Прапор, 2005. – 640 с.
7. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
8. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова, 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
9. Piaget, The Psychology of Intelligence, 1950, p. 137. – Психологічний словник. – www.saga.km.ru.

Подано до редакції 06.11.06

РЕЗЮМЕ

В данной статье проведен анализ проблемы природы интуиции, механизмов ее функционирования, особенностей проявления; раскрыты принципы наиболее оптимальных условий ее проявления. Изучен также психофизиологические аспекты реализации интуитивного процесса.

SUMMARY

The article analyses the problem of the nature of intuition, its functioning mechanisms, it reveals the principles of the most optimal conditions for manifestation of intuition. The author analyses some psycho-physiological aspects of its realization.

Науковий керівник: проф. І.М. Богданова